

METİNLERARASI İLİŞKİLER ÖRÜNTÜSÜNDE NÂ'İLİ-İ KADİM'İN ŞİİRİ*

Timuçin AYKANAT**

ÖZET

Nâ'îlî, on yedinci yüzyıl klasik Türk şâirleri arasında ayrı bir öneme sâhiptir. Geleneğin kendisine yüklediği birikimi, geleceğe ulaştırmada bir köprü görevi üstlenmiş gibidir. Şiirini özgünlüğünü yitirmeksizin çok farklı kaynaklardan beslenerek oluşturmuştur. Onun şiirinde; geleneğin getirdiği hemen tüm değerleri, kendinden önce şiir yazan şâirlerin şiirlerinden esinlenme ve etkilenmeleri, çok çeşitli alıntılar, yüzyıllar boyunca işlenilmiş ortak rediflerin yarattığı klişe çağrışımları, kendi şiir dünyasının oluşturduğu benzer içerikli şiirsel yapıları, islâm ve tasavvuf kaynaklı söylemleri, alışılmış ya da eşine az rastlanır mazmûna dayalı kullanımları, Sebki Hindî'ye ilişkin ifâdeleri, klasik şâirin zihninde yer edinen ortak tasavvurları, farklı bilim dallarının, söz gelimi astronominin sunduğu terminolojik edinimleri, tabiat, mûsikî, okçuluk ve oyunlara ilişkin unsûrlar ekseninde biçimlendirilmiş anlamsal yapıları; halk kültürü, edebiyatı ve söyleyişinden kesitleri, geleneksel anlatı formu niteliği taşıyan mesnevîlerde görülen öyküleyici anlatım özellikleri ve üslûpsal değerleri bulmak mümkündür. Şu hâlde Nâ'îlî-i Kadîm'in şiiri, klasik Türk şiiri bağlamında; olabildiğince geniş perspektifte düşünülüp değerlendirilmesi gereken ve metinlerarası bir okumayla sağlıklı temellere dayandırılabilir bir örnekçe niteliği taşımaktadır.

Bu makale ile metinlerarası ilişkiler örüntüsünde Nâ'îlî-i Kadîm şiirinin bileşenleri saptanmış, söz konusu bileşenler, ilgili şâirin şiirlerinden örnekler verilerek değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda; klasik Türk edebiyatı metinlerinin koşut ve eşzamânî okumalarının yapılmasının gerekliliği ve özelde Nâ'îlî'nin eşsiz söylemleriyle ortak materyalleri nasıl kendileştirdiği dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nâ'îlî-i Kadîm, Klasik Türk Şiiri, Nâ'îlî-i Kadîm Şiiri, Metinlerarası İlişkiler, Bileşen, Örnekçe.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Atatürk İni. Edebiyat Fakültesi, Eski Türk Edebiyatı, El-mek: timi_cin@hotmail.com

INTERTEXTUAL APPROACH TO A POEM OF NÂ'İLÎ-İ KADÎM

ABSTRACT

Nâ'îli has a unique importance among 17. Century Classical Turkish poets. He as if had taken upon himself the mission of a bridge to transmit the accumulation that tradition had laid upon him. He constructed his poetry by making use of many different sources without losing his poetry's originality. At his poetry, it is possible to find almost all values belonging to tradition such as: inspirations and influences and many different excerpts from the poets that have written poems before him; common stereotype rhyme connotations that has processed over the centuries, poetic forms with similar content created in his own world of poetry, discourse from the Islamic and Sufi sources, conventional or unique metaphor usages, statements regarding Sebki Hindî, common images of classical poets' minds, , the acquisitions of terminology offered by different disciplines for instance astronomy, semantic structures formed on the axis of the elements about nature, music, archery and games; excerpts from folk culture and literature, narrative properties and stylistic values that are seen in mesnevîs which have traditional expression form. At this point, the poetry of Nâ'îli-i Kadîm must be thought and evaluated in the context of Classical Turkish Poetry, and it is a sample that must be based healthy foundation with a inter textual reading. By this article, Nâ'îli-i Kadîm's components of poetry are determined in the context of intertextuality, and those components are evaluated by giving examples of the poems belonging to the poet. The necessity of parallel and simultaneous readings of Classical Turkish literature texts and in particular how Nâ'îli made himself the common materials by his unique discourse are presented to attention.

Key Words: Nâ'îli-i Kadîm, Classical Turkish Poetry, Poetry of Nâ'îli-i Kadîm, Intertextuality, Component, Sample.

Giriş

Klasik Türk şiiri, kendi içinde sistemli olarak, belli açmazlarına karşın, yeniliklere kapı aralayan bir örüntü ekseninde, yedi yüz yıl gibi uzun soluklu bir süreçte işlenilmiştir. Bu işlenmişlik, söz konusu şiirin, gelenek, algı ve duygu boyutunun ötesinde bir estetik ve sanatsal yapılanmasının oluşmasını sağlamıştır. Farklı birikim ve kültür yapılarının kurguladığı klasik Türk şiirinin farklı bakış açılarıyla ve özüne uygun yöntemlerle değerlendirilmesi yerinde bir tutum olacaktır. Bu noktada söz konusu metinlerin, metinlerarası ilişkiler kuramı ışığında okumalarının yapılması sağlıklı sonuçlar sunacaktır.

Yirminci yüzyılın bilim insanına önemli bir armağanı olan metinlerarasılık; “Jacques Lacan’ın özne ve onun dilde temsil edilişi arasındaki yarılmayı kuramsallaştırmasının ardından Julia Kristeva tarafından ortaya atılmıştır.” (Belsey, 1980: 85; aktaran Holbrook, 1998: 63). Çünkü Kristeva’ya göre “metinlerarası bir metnin önceki bir metni yinelemesi değil, sonsuz bir süreç metinsel bir devinim alır. Metinlerarası başka bir metne âit unsurları taklît etmek ya da onları olduğu gibi bir metne sokmak işlemi değil, bir yer ya da bağlam değiştirme (transposition) işlemidir.” (Aktulum, 2000: 43). “Öyleyse metni hep bir metinlerarası görüngüde tanımlayan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Kristeva'ya göre metnin metinlerarası olmasının nedeni, onun alıntılanan ya da taklît edilen başka unsûrları kapsamaması değil, onu üreten yazının önceki metinleri bozup bir yeniden dağılım işleminden geçmesindedir.” (Aktulum, 2000: 44). Bu doğrultuda; “her metin bir alıntılar mozaîği gibi oluşur, her metin kendi içinde başka bir metnin eritilmesi ve dönüşümüdür.” (Aktulum, 2000: 41). Şu hâlde bir metin olarak değerlendirilen her metin, bir metin olmadığına göre, söz konusu metnin okunması başlı başına bir problem olacaktır. Roland Barthes metni, yatay ve dikey iplikler hâlinde hem çağdaş hem târihsel etkilerin birleştiği bir dokumaya benzetir ve metin okunurken metne odaklanıldığı için metnin arkasındaki atkılarının çözgülerin gözden kaçtığına dikkati çeker. (Barthes, 2006; aktaran Gökâlîp-Alpaslan, 2009: 436). Bu bağlamda okurun işlevi ve okuma ediminin önemine değinen Barthes, ‘metnin verdiği hazzı’ “Klasikler. Kültür (Kültür ne kadar artarsa haz o kadar büyür, çeşitlenir). Zekâ. İroni. Zarafet. Uсталık. Esenlik. Güvence: Yaşama sanatı”. (Barthes, 2006: 131; aktaran Gökâlîp-Alpaslan, 2009: 436) biçiminde tanımlar. Söz konusu tanımının ilk sözcüğünün klasikler olması Goethe'nin ‘weltiliteratur’ dediği klasik eserlerin insânlığın ortak edebiyat hazînesini yaratması (Aytaç, 2003a: 15) düşüncesini anımsatarak bir metnin kendinden önceki metinlerle olan bağını düşündürür. Ayrıca ilgili sözcüğü Barthes'in tanımının ilk sözcüğü olarak vermesi tesâdüfî değildir. (Gökâlîp-Alpaslan, 2009: 436).

Metinler söz konusu oldukça, etkileşim de var olacaktır. Sözlü ya da sözsüz her metin birbirinin tesfiri altındadır. Bu tesfir, metinlerarasılık kavramını üretir. “Metinlerarasılık tek bir metnin içerisinde oluşan ve belli bir metinsel yapının farklı kesitlerini (ya da düzgülerini) başka metinlerden alınan çok sayıda kesitin (ya da düzgünün) dönüşümleriymiş gibi algılamamıza olanak sağlayan metinsel bir etkileşimdir.”(Aktulum, 2000: 42). Metinlerarasılık denen terminolojik yapının eserlerde etkin olarak yaşanabilmesi için metinlerin ilişki içerisine girmeleri gerekir. Bu durum da metinlerarası ilişki olarak tanımlanmaktadır. “Bir metnin doğrudan ya da dolaylı olarak, açıkça veyâ örtülü biçimde başka metin ya da metinlerle bağlantılı olması hâlinde metinlerarası ilişki doğar.” (Gökâlîp-Alpaslan, 2007: 9). Şu aşamadan sonra söz konusu metin ile ilgili olarak yapılması gereken şey, ilgili metnin metinlerarası bir okumayla, çözgülerini, atkılarını ve düzgülerini saptayarak, metinlerarası unsûrlarını yüzeye taşımak ve bunlar üzerinde değerlendirmelerde bulunmaktır.

Gelenek, algı ve duygu ortaklığı nedeniyle metinlerarası ilişkileri özlerinde yoğun biçimde yaşayan ürünlerin başında klasik Türk edebiyatı metinleri gelmektedir. Öte yandan klasik eserlerin beslendiği en önemli kaynak olan belâgat ve çağdaş bir kuram olan metinlerarasılık bir elmanın iki yarısı gibidir. (Bkz. Aykanat, 2012: 11-31). Bu doğrultuda klasik Türk edebiyatı metinlerinin metinlerarası ilişkiler ışığında koşut ve eşzamânî okumalarının yapılması gerekmektedir.

Klasik Türk edebiyatı, belli bir geleneksel çizgi üzerine kurgulanmış olmasına karşın, yüzyıllara göre farklı özellikler de yansıtmıştır. Bazen yüzyılım edebiyat anlayışının getirdiği yönelimler bazen de münferit eğilimler söz konusu farklılaşmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Değişik kültür ve edebiyatları bir potada eriterek klasik Türk şiiri olmayı başaran kadîm edebiyatımızın on üçüncü yüzyıldan on altıncı yüzyıla değin büyüme ve gelişim evresi gerçekleştirilmiştir. On altıncı yüzyılda Devlet-i Aliyye'nin kudretiyle paralel örüntüde güçlü bir Osmânî şiiri oluşmuş; Zâtî, Hayâlî, Fuzûlî, Bâkî gibi Türk edebiyatının mühim sesleri, söz konusu yüzyıl edebiyatını biçimlendirmiştir. Bir merdivenin basamakları gibi yükselen klasik Türk edebiyatı, on yedinci yüzyıla ulaştığında *sebk-i Hindîve hakîmâne tarz* denilen iki büyük ekolün etkisi altına girer. İlgili yüzyılda söz ustası Nef'î, ince rûhlu Şeyhülislâm Yahyâ, pâk-i dil Şeyhülislâm Bahâyî, üstâd-ı gazel Neşâtî, Urfî-i Rûm Fehîm-i Kadîm, Mevlevî hattât şair Cevrî, bilim adamı ve gazel üstâdî İsmetî, ehl-i gazel Nedîm-i Kadîm, rubâî şâiri Azmîzâde Hâletî, hikmetli söz erbâbı Nâbî, özgün deyişli Sâbit, hamse sâhibi Atâyî ve şair-i mesnevî Nâdirî ile şâirlik denen olgu nitelenirken kullanılabilecek sıfatların çoğunu taşıyan Nâ'îlî-i Kadîm klasik Türk şiiri adına eser ortaya koymuşlardır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Nâ'îlî, on yedinci yüzyıl klasik Türk şâirleri arasında ayrı bir öneme sâhiptir. Geleneğin kendisine yüklediği birikimi, geleceğe ulaştırmada bir köprü görevi üstlenmiş gibidir. Şiirini, özgünlüğü yitirmeksizin çok farklı kaynaklardan beslenerek oluşturmuştur. Onun şiirinde; geleneğin getirdiği hemen tüm değerleri, kendinden önce şiir yazar şâirlerin şiirlerinden esinlenme ve etkilenmeleri, çok çeşitli alıntılama ve alıntılama, yüzyıllar boyunca işlenmiş ortak rediflerin yarattığı klişe çağrışımları, kendi şiir dünyasının oluşturduğu benzer içerikli şiirsel yapıları, islâm ve tasavvuf kaynaklı söylemleri, alışılmış ya da eşine az rastlanır mazmûna dayalı kullanımları, Sebki Hindî'ye ilişkin ifâdeleri, klasik şâirin zihninde yer edinen ortak tasavvurları, farklı bilim dallarının söz gelimi astronominin sunduğu terminolojik edimimleri, tabiat, mûsikî, okçuluk ve oyunlara ilişkin unsurlar ekseninde biçimlendirilmiş anlamsal yapıları; halk kültürü, edebiyatı ve söyleyişinden kesitleri, geleneksel anlatı formu niteliği taşıyan mesnevîlerde görülen öyküleyici anlatım özellikleri ve üslûpsal değerleri bulmak mümkündür. Şu hâlde Nâ'îlî-i Kadîm şiiri, çokça farklı edimin eşsiz şâirlik söylemleri ile kendileştirilmiş ve tek kimlikle sunulmuş¹ biçimindedir.

1. Geleneğin Getirdiği Kültür, Birikim ve Edimlerin Yansımaları

Klasik Türk şiiri, sağlam bir gelenek üzerine kurgulanmıştır. Bu gelenek farklı kültür ve edebiyat dâirelerinin etkisi ile biçimlendirildiği gibi kendi içerisinde birtakım oluşumlara da ev sâhipliği yapmıştır. Manzûm ve mensûr çokça eseri barındıran klasik Türk edebiyatının en çarpıcı metin örneklemeleri kuşkusuz dîvânlar ve mesnevîler arasında kayıtlıdır. Zîrâ dîvânlar, söz konusu edebiyatın daha çok şiir ihtiyâcını ve mesnevîler de anlatı ihtiyâcını karşılamıştır. Bu bağlamda klasik Türk edebiyatı adına her bir eser, aynı güftenin farklı besteleriymiş gibi alınlanır. Nitekim Nâ'îlî de geleneğe uyararak ve belki de Nef'î'den etkilenerek dîvânının ilk şiirininin döşeme bölümünü "söz"e ayırmıştır. Söz ve şiir söyleme yetisinin İlâhî feyz olduğu geleneksel algısı neredeyse aynı sözcüklerle Nâ'îlî şiirine yansır:

Nutk-âferîn ki tab'ıma feyz-i makâl eder

İlhâm-ı nât-ı mefhar-i ashâb u âl eder (K-1/B-1/S-21)

Geleneksel algıdan ötürü Nâ'îlî şiirinde yer bulan bir başka olgu; fenâ ve dünyâ ni'metlerinin geçiciliği hâdisesidir:

Fenâ bulur neşe'ât-ı adem-pezîr-i vücûd

Ne mest-i bâde ne mahmûr u hûşyâr kalır (K-2/B-6/S-25)

Her edebî eser, kendine özgü formlarda kurgulanır. Kutsal değerlerin övgüsü ile şiirini örmeye başlayan Nâ'îlî, ardından devir yöneticilerin övgüsünü işleyen şiirlere yer vermiştir. Bu doğrultuda dikkati çeken en etkileşimsel örnekleme, övgü içerikli kasîdelerin döşeme bölümlerinin övülen kişiliklerin baskın yönlerine göre belirlenmesinde saklıdır. Klasik şâirlerin hemen çoğu için ortak bir üslûpsal yönelim olan söz konusu durum; Nâ'îlî Dîvânı'nda yer alan yirmi birinci kasîdenin kurgulanış serüveninin açıklanmasıyla bir temele dayandırılabilir. İfâde edilen örnekçe şiir, Defterdâr Hattat Mehmed Pâşâ için yazılmış ve ilgili şiirin döşeme bölümü Kalemîyye türü ile biçimlendirilmiştir. Şiirin bu tarzda kurgulanmasının nedeni klasik şâirlerin ve özelde Nâ'îlî'nin öze uygun dağarcığı yansıtma ortak yöneliminden kaynaklanmaktadır. Ayrıca şâirler tarafından uzunca zamânlar uygulanıla gelen bu eğilim Nâ'îlî'ce kayıt altına alınmıştır:

¹ Nâ'îlî-i Kadîm şiirine âit metin örneklemeleri yazı boyunca: " Nâ'îlî (1990). *Nâ'îlî Dîvânı*, (Haz. Halûk İpekten), Ankara: Akçağ Yayınları" künyeli çalışmadan alıntılanarak sunulacak, ilgili örneklere Nazım Şeklinin Adı ve Numarası/Nazım Birimi Numarası/Sayfa Numarası biçiminde gönderimde bulunulacaktır. Kasîdeler "K", Musammatlar "M", Gazeller "G" ve bunlar dışında kalan nazım şekilleri "D" harfiyle sembolize edilecektir. Temsilen: (G-276/B-3/S-275). Yazının gâyesi; alıntılama yapılan kaynağı yansıtılmaktan öte söz konusu ilişkileri göstergeleyen metin örneklemeleri bağlamında anılan durumları yorumlamak ve alımlamak olduğundan işaret edilen kaynağı kullanılmasında bir sakınca görülmemiştir.

Kalem ki zenzeme-perdâz-ı bezm-i ma'nâdır

Medîhe senc-i semiyî-i Habîb-i Mevlâ'dır (K-21/B-1/S-89)

Geleneksel algının Nâ'îli şirine bir başka yansıması, Yaratıcı gücün, toprağı altın ya'ni insân ettikten sonra onu tekrâr toprak edebileceğı; ancak fânî olanın buna güç yetiremeyeceğı söyleminde yer bulur:

Kim[i]yâkâr-ı emel bulsa da bir hâlî yer

Zer eder hâkini ammâ zerini hâk edemez (G-167/B-3/S-227)²

2. Şâirler Arası İletişim, Etki ve Esinlenmelerin Yansımaları

Metinlerarası ilişkilerin tespîtime yönelik bir uğraşı, metinlerin yazar veyâ şâirleri arasındaki etkileşim ve esinlenme bağlarını da irdelemeyi gerektirir. Bu doğrultuda Nâ'îli'nin şiiri oldukça çarpıcı örneklemeler sunmaktadır. Nâ'îli, tek eseri olarak ifâde edilen dîvânının daha ilk sözleriyle okuruna Nef'î'yi hatırlatır:

Bir benim gibi cigerdâr ehl-i tab' olmaz dahi

Cevher-i tîğ-i kazâ-yı nâgehânîdir sözüm (Nef'î-Akkuş, 1993: 45)

Bu arsa-i mefhâretin yekketâzıyım

Gelsin benimle var ise ceng ü cidâl eder (K-1/B-8/S-21)

Ol kadar el verdi ma'nâ feyz-i evsâfiyle kim

Gûyiyâ miftâh-ı genc-i şâygânîdir sözüm (Nef'î-Akkuş, 1993: 47)

Tâlib-terâneyim ki mezâyâsı nazmımın

Ervâh-ı mest-i zenzeme-i vecd ü hâl eder (K-1/B-10/S-21)

Nef'î ile Nâ'îli şiiri arasındaki koşutluk, söz ve anlama ilişkin keskin söylemler arasındaki benzerlikle sınırlı değildir. Her ikisi de aşk için verilen uğraşıya katlanamamaktadır. Yalnız Nef'î daha fazla sabırsızdır:

Lezzet-i vuslat için firkat-i yâri çekemem

Sohbet-i bâde için renc-i humârî çekemem (Nef'î-Akkuş, 1993: 321)

Yâr için sohbet-i ağıyâra tenezzül güçdür

Âşık belki bu ma'nâyı te'emmül güçdür

Haste-i aşk olan renc-i tegâful güçdür

İhtiyârî bu kadar çevre tahammül güçdür (M-4/Bnt-5/S-142)

...

Nâ'îli şiirinde bir başka Nef'î tesîri, Nef'î'nin "gönül" redifli gazeli üzerinden gözlemlenebilir.

Hem kadeh hem bâde hem bir şûh sâkîdir gönül (Akkuş, 1993: 316) diyen Nef'î, Nâ'îli'ye

Tenhâ-nişîn-i mastabah-ı aşk Nâ'îli

² Nâ'îli-i Kadîm şiirinde söz konusu duruma ilişkin benzer örneklemeleri görmek gâyet tabiidir. Maksat, aynı durumu açıklayan çokça örneğe yer vermektense çokça durumu açıklamak olduğundan benzer örneklerin tekrâr edilmesi ya da sunulması yoluna gidilmeyecektir.

Nukl u şarâb u sâgar u humhâne kendidir (G-45/B-5/S-175)

dizelerini ve söz konusu dizelerin de içinde yer aldığı bir gazeli söyletmiş görünmektedir.

Anlam çerçevesi her ne kadar tam olarak örtüşmese de Nef'î ile Nâ'îlî'nin "bilmem" ortak redifli birer şiirinin olduğunu da burada kaydetmek gerekir. (Bkz. Nef'î-Akkuş, 1993: 317; G-239/S-259).

Nâ'îlî, şâirlik kudretiyle kendisinde zuhûr eden Nef'î etkisini olabildiğince sindirse de bir gazelinde üstadının adını anarak söz konusu durumu ifşâ etmiştir ve ifade edilenleri doğrulamıştır:

Vahy-perdâz-ı suhan Nef'î-i sâhir ki olur

Her sözü âyet-i mu'ciz gibi dil-h^(v)âh bize (G-303/B-8/S-287)

Nâ'îlî-i Kadîm'in şiirinde etkisi gözlemlenen şâirlerden biri de Fuzûlî'dir. Nâ'îlî, Fuzûlî'yi ve yaşadığı coğrafyayı âdetâ kendine raportör tayîn etmiş gibidir:

Muhtarım olsa semt-i Fuzûlî nazar kılan

Cûy-ı tabî'atım Şât u Ceyhûn hayâl eder (K-1/B-12/S-21)

Nâ'îlî şiirinde, Fuzûlî'nin eşsiz eseri Leylâ vü Mecnûn'dan kesitlere ya da anılan eserdeki ifadelerle örgün söylemlere tesâdüf etmek olasıdır:

Yâ Rab şerer-i dâğımı pür-sûz eser kıl

Dâğ-ı dil-i derdinle hem âgûş-ı çiger kıl

Dâmen be-kef-i bâdiye-i derdine yâ Rab

Şehrâh-ı gamın meslek-i bî-havf u hatar kıl

Âteşgede-i sînem edip bâğçe-i derd

Her âhımı ol gülşene bir sünbül-i ter kıl

Fehm eyle kazâ vü kaderin sırr-ı nihânın

Endîşe-i kurbânî-i cân u dil ü ser kıl (M-2/Bnt-3/S-136)

...

Yâ Rab bu harem-serâ hakıyçün

Bu ma'bed-i pür-safâ hakıyçün

Kıl mende binâ-yı aşkı dâim

Mânend-i esâs-ı Ka'be kâ'im

Sal gönlüme derd-i aşkdan gam

Her lahza vü her zamân ü her dem

Her handa ki âlem içre gam var

Kıl gönlümü ol gama giriftâr

Endîşe-i akldan cüdâ kıl

Aşk ile hemîşe âşinâ kıl (Fuzûlî-Doğan, 2010: 223-224)

ve devâmla;

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Yâ Rab senden budur niyâzım
 Hemreng-i hakîkat et mecâzım
 Demdir ki hevâ-perest-i aşkım
 Pâ-lağz-ı vebâldir namâzım
 Etdin beni bir perîye âşık
 Fâş oldu bununla halka râzım
 Saldın beni bister-i belâya
 Derd oldu tabîb-i çâre sâzım (M-5/Bnt-7/S-146)
 Rahm et men-i zâr u bî-nevâya
 Derd-i dilümi yetür devâya
 Leylî'ni sen eyledün perî-veş
 Kim câna cemâli urdı âteş
 Sen kıldun anı belâ-yı âlem
 Ol etdi meni şikeste-i gam
 Leylî ki beni belâya saldı
 Bir görmek ile kararum aldı
 Hem sen keremünden et ilâcum
 Kes gayrı kişiden ihtiyâcum (Fuzûlî-Doğan, 2010: 436)

Nâ'îli-i Kadîm Dîvânı'nda "Kıt'a der-hitâb-ı mukallid" isimli şiir, yine Fuzûlî'nin meşhûr bir kıt'asını çağırıştırır:

Dahl-i erbâb-ı kemâl ey zâhid-i sûret-perest
 Âkıbet muhtâc-ı vakt-i nefh-i sûr eyler seni
 Âlem-i süflîde kalmaz ârif-i bi'llâh olan
 Kim o berzâh bârgâh-ı kurba dâr eyler seni
 Nâ'îli-veş olma mahrûm-ı temâşâ-yı cemâl
 Dikkat-i eşkâl-i dehr ol dem ki kûr eyler seni
 ... (M-9/S-151)

Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrin
 Ki fesâd-ı rakamı sûrumuzu şûr eyler
 Gâh bir harf sükûtiyle kılur nâdiri nâr
 Gâh bir nokta kusûriyle gözü kûr eyler (Akyüz vd, 2000: 18)
 Fuzûlî'nin;
 Sabâ ağyârdan pinhân gamını dildâra izhâr et
 Habersiz yârimi hâl-i harâbımdan haber-dâr et

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Getir yâdım anun yanında ger görsen ki kahr eyler
 Hamûş olma yine düşnâm takrîbiyle tekrâr et (Akyüz vd, 2000: 151)
 dizeleriyle başlayan bir gazelinin izlenimlerini, Nâ'îlî'nin;
 Aşkınla İlâhî beni âşüfte dimâğ et
 Şeb-tâ-be-seher hem nefesim dûd-ı çerâğ et
 Mahrûr-ı ciger-teşneyiz ey sâkî-i müşfik
 Geldikçe elinden bize teşvîk-i ayağ et (G-25/S-166)

dizeleriyle başlayan bir şiirinde görmek mümkündür. Ayrıca Nâ'îlî'ye âit söz konusu dizeler ve gazelin tümünün Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn'undaki yakarı içerikli şiirleri anımsatması, ifâde edilmesi gereken bir başka metinlerarası ilişki ve şâirler arası etkileşimdir.

Fuzûlî'ye âit;
 Âh eylediğim serv-i hırâmânın içindir
 Kan ağladığım gonca-i handânın içindir (Akyüz vd, 2000: 181)
 dizesi ile başlayan ve “içindir” biçiminde rediflenen gazel, Nâ'îlî'nin;
 Mestâneliğim bir büt-i sîmîn-ten içindir
 Kan ağladığım bir gül-i ter-dâmen içindir (G-42/B-1/S-173)

dizesi ile başlayan ve “içindir” biçiminde rediflenen gazele anametindir. Söz konusu metin “hpertexte” görevi üstlenir ve metinlerarası bir ilişki sağlar. Kudemânın deyişiyile ilgili durum bir nazîre oluşturur.

Yine Nâ'îlî'nin;
 Sâde diller kim felekden şefkat ümmîdindedir
 Ser-nigûn peymânenen keyfiyet ümmîdindedir (G-56/S-179)
 dizeleri ile başlayan gazeli, Fuzûlî'nin;
 Âşyân-ı murg-ı dil zûlf-i perîşânındadır
 Handa olsam ey perî gönlüm senin yanındadır (Akyüz vd, 2000: 172)

dizeleriyle başlayan gazeliyle söylem, esin ve vezin kaynağı açısından ortaklıklar sergilemektedir.

Fuzûlî'nin;
 Ezel kâtibleri uşşâk bahtın kâre yazmışlar
 Bu mazmûn ile hat ol safha-i rûhsâre yazmışlar (Akyüz vd, 2000: 163)

dizeleriyle başlayan gazelinin Nâ'îlî'nin “yazdılar” ve “yazmışlar” redifli iki gazeline etkisi söz konusu olabilir. Kafiye açısından benzerlik göstermeyen ilgili şiirler; vezin ve esin açısından müşterektir:

Mesîhâ sûz olan derdin etibbâ rûh yazmışlar
 Leb-i la'lin nemek-pâş-ı dil-i mecrûh yazmışlar (G-87/S-193)
 Fuzûlî'nin söz konusu gazelinin beşinci beyiti zihniyet açısından Nâ'îlî şiirinde yer bulur:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/9 Summer 2013

Girip büt-hâneye kılsan tekellüm cân bulur şeksiz
Musavvirler ne sûret kim der ü dîvâre yazmışlar (Akyüz vd, 2000: 164)
Deyre varmakdan murâd ihyâ-yı emvât eyleyip
Bütlere i' câz-ı rûhu'llâhı söyletmek midir (G-100/B-6/S-199)
Fuzûlî'nin Nâ'îlî'ye bir başka etkisi:
Dost bî-pervâ felek bî-rahm devrân bî-sükûn
Derd çok hem-derd yok düşmen kavî tâli zebûn (Akyüz vd, 2000: 243)
dizeleriyle başlayan gazeli iledir. Söz konusu gazel,
Güşâde-baht erâzil sitâde-hû düşmen
Kemâl naks u hüner ayb u âbrû düşmen (G-271/S-273)
dizeleriyle başlayan Nâ'îlî'ye âit gazelinin yapı taşı görevini üstlenir.
Söz konusu iki şâir arasındaki etkileşimin bir başka örnekleme, her iki şâirin de yazmış
olduğu "gayrı" redifli şiirlerde gözlemlenir:
Yâr kılmasa bana cevr ü cefâdan gayrı
Ben ana eylemezem mihr ü vefâdan gayrı (Akyüz vd, 2000: 263)
Dilde yok harf-i temennâ deheninden gayrı
Cânda yok zâ'ikâ fikr-i suhanından gayrı (G-384/S-321)
...
Nâ'îlî'yi etkileyen ve şiirinde izleri beliren bir başka şâir Bâkî'dir. Bâkî'nin;
Fermân-ı aşka cân ile var inkıyâdumuz
Hükm-i kazâya zerre kadar yok inâdumuz
Baş eğmezüz edânîye dünyâ-yı dûn için
Allâh'adur tevekkülümüz i'timâdumuz
Biz müttekâ-yı zer-keş-i câha tayanmazuz
Hakkun kemâl-i lutfınadur istinâdumuz
Zühd ü salâha eylemezüz ilticâ hele
Tutdı egerçi âlem-i kevni fesâdumuz
Meyden safâ-yı bâtın-ı humdur garaz hemân
Erbâb-ı zâhir anlayamazlar murâdumuz
Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur sahîfe-i âlemde adumuz (Küçük, 1994: 218)
gazelini,
Gam çekmeziz bilinmez ise ger me'adımız
Mesdûd imiş ne çâre reh-i ictihâdımız

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Var âsîân-ı pîre hele istinâdımız

Hük-m-i kazâyâ zerre kadar yok inâdımız

Ukbâda cây-ı rahâtımız emr-i zü'l-celâl

Yâ düzah-ı firâk ede yâ cennet-i visâl (M-3/Bnt-7/S-139)

dizeleriyle Nâ'îlî de yeniden okumak mümkündür.

En dikkat çekici örneklerinden biri Bâkî'de görülen “kulak tutmak” deyimini Nâ'îlî'nin şiirine de yansır.

Gül hasretünle yollara tutsun kulagını

Nergis gibi kıyâmete dek çeksün intizâr (Küçük, 1994: 77)

Feryâd-ı andelîbe tutar şâh-ı gül kulak

Mülk-i çemende gulguleden ihtiyâtı var (G-86/B-3/S-193)

Yine Bâkî'nin;

Güzeller mihrî-bân olmaz dimek yanlıştır ey Bâkî

Olur va'llâhi bi'llâhi hemân yalvarı görsünler (Küçük, 1994: 134)

dizelerinin Nâ'îlî şiirinde;

Edâ-yı şükrü güzeller muhâldir der imiş

Firâk-ı dem-be-dem ü vasl-ı gâh gâhımızın

biçiminde aradaki güçlü ilgi dolayısıyla bir yeniden dağılım işleminden geçmiş hâli ile okunması olasıdır.

Nâ'îlî'nin şiirinde gözlemlenen ve Bâkî'yi hatırlatan bir başka durum da “biz” ve “-iz” yapılarıyla kurgulanan söylemlerdir. Ancak Nâ'îlî Dîvânı G-137/S-214 ve G-160/S-224'te en etkin hâli ile örneklenen yapının Bâkî ile ilintisi net değildir.

Nâ'îlî şiirinde, şâirler arası etkileşim dolayısıyla vücûd bulan metinlerarası ilişkilerden biri de Nâ'îlî'nin, çağdaşı Bahâyî'nin “neylersin” redifli gazeline yazdığı tahmîste gözlemlenir. Tahmîs kolaj olarak adlandırılan metinlerarası yapının belagâtteki karşılığıdır. (Aykanat, 2012: 27). Kolaj, “resim alanından gelme bir terim olup, hazır ünitelerin bir araya getirilerek yeni bir kompozisyon oluşturması demektir.” (Aytaç, 2003b: 216). Nâ'îlî'nin, Bahâyî'nin gazelinesi tahmîs etmesi, metinlerarası bir ilişki doğurur ve söz konusu ilişki kolaj olarak adlandırılır:

Hirâs-ı fitne saldın dehre ey bîdâd n'eylersin

Kopardın yer yer âşûb-ı kıyâmet-zâd n'eylersin

Perîşânlıklar etdin nev be-nev îcâd n'eylersin

Dağittın hâb-ı nâz-ı yâri ey feryâd n'eylersin

Edip fitneyle dünyâyı harâb-âbâd n'eylersin (M-8/Bnt-1/S-150)

Nâ'îlî şiirinde gözlemlenen bir başka metinlerarası durum Ahmed Paşa üzerindedir. Nâ'îlî'nin Ahmed Paşa'nın iki gazeline nazîre olarak yazdığı üç gazeli bulunmaktadır:

N'îçin ol çok sevdiğim mihr ü vefâyı az eder

Kim beni bin şîve ile öldürmeğe bin nâz eder (Ahmed Paşa-Tarlan, 1992: 166)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

...

Gâh olur ol meh-likâ mihr ü vefâlar gösterir

Geh döner bir lütfuna bin bin cefâlar gösterir (Ahmed Paşa-Tarlan, 1992: 137)

...

Çeşm-i sâhir-pîşesin sâkî ki mest-i nâz eder

Her nigâhın tercemân-ı nükte-i i'câz eder (G-40/B-1/S-172)

...

Çeşm-i mestin neşvesin bî-reng-i sahbâ gösterir

Gamzesin mahmûr kendin mest-i rüsvâ gösterir (G-128/B-1/S-210)

...

Ol arak kim sünbül-i zülfün mutarrâ gösterir

Sîne-i âşıkda yer yer dût-ı sevdâ gösterir (G-129/B-1/S-210)

...

Esâsen Hayâlî de Nâ'îlî'yi etkilemiş olmalıdır. Hayâlî'nin "bilmezler" redifli meşhûr gazelinin Nâ'îlî'nin iki gazeli üzerinde muhaffif bir etkisi vardır:

Cihân-ârâ cihân içindedir arayı bilmezler

O mâhiler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler (Hayâlî-Tarlan, 1992: 107)

...

Silâhı âh olup anlar ki seyf bilmezler

Ne zâlim olduğun ey çarh hayf bilmezler (G-52/B-1/S-178)

...

Konarlar ehl-i hevâ ihtiyât bilmezler

Acep hatar yeridir bu ribât bilmezler (G-102/B-1/S-200)

...

Nâ'îlî, ene'l-Hakk söyleminden de etkilenmiştir. Ene'l-Hakk deyince şâir olarak akla ilk Nesî mî gelir, ancak Nâ'îlî'yi bu noktada etkileyenin Nesîmî olup olmadığı mutlak değildir. Zîrâ ene'l-Hakk söylemini dillendiren sâdece Nesîmî değildir:

Mûsâ göremez Tûr u şecerde bizi billah

Biz şu'le-i sîmâ-yı tecellâda nihânız³ (G-135/B-5/S-213)

Nâ'îlî şiirinde izleri beliren bir diğer isim Necâtî'dir. Necâtî'nin somutlayıcı anlatımları (Bkz. Babacan, 2010: 843-854) Nâ'îlî'nin rubâ'ilerinde gözlemlenir:

Müjgânları dem yok ki ten-i hâkîye

Peykâmı kazâ gibi nüzûl eylemeye

³ Nâ'îlî ve Neşâtî'nin aynı örüntüyü yansıtan -da nihânız tekrarlı birer şiiri vardır. Bu şiirler, birbirine nazîre oluşturmaktadır ve dahası bu durum yakalanılması gereken bir başka etkin metinlerarası etkileşimdir.

Ol çeşm-i kebûda sîne gerdik durduk

Gökden ne yağar ki yer kabûl eylemeye (D-20/S-331)

Nâ'îlî, etkilendiği ve ilhâm aldığı klasik Türk şâirlerine ilâveten İran şâirlerinin de etkisi altındadır. Nâ'îlî, Sâ'ib-i Tebrîzî'ye olan ilgi ve etkilenme bağıını şu şekilde ifade eder:

Kâsîd olmazdı metâ-ı hod fûrûşân-ı acem

Şi'r-i Sâ'ib nev-kumâş-ı şeh-r-i Tebrîz olmasa (G-337/B-7/S-301)

Nâ'îlî klasik Türk şiiri adına bir köprü görevi üstlenmiştir. Etkilendiği şâirlerin yanında etkilediği şâirler de vardır. Bu etki, Şeyh Gâlib ve Niyâzî-i Mısrî şiirinde daha baskındır. Nâ'îlî'nin;

Elmâs isen de şişe değil billah ey gönül

Bedmestdir zamâne urur hâreye seni (G-366/B-5/S-313)

dizelerini Şeyh Gâlib'in;

Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düşdü

Dayanır mı şişedir bu reng-i seng-sâra düşdü (Okçu, 2011: 565)

dizelerinde ve yine Nâ'îlî'nin;

Nokta-i dil merkez-i perkâr-ı idrâkdir bize

İktibâs-ı nûr edelden kevkeb-i idrâkden (G-282/B-6/S-277)

dizelerini Niyâzî-i Mısrî'nin;

Bir yüze düş oldu gözüm yüzbin gezer dîvânesi

Olmuş cemâli şem'inün ay ile gün pervânesi (Erdoğan, 2008:392)

dizelerinde okumak ve alımlamak mümkündür.

3. Ortak Redif ve Tasavvurların Yarattığı Klişe Çağrışımların Yansımaları

Nâ'îlî-i Kadîm şiirinde metinlerarası ilişki üreten durumlardan biri de ortak redif ve tasavvurların yarattığı klişe çağrışımlardır. Nâ'îlî söz konusu bağlama “ateş”, “gül” ve “gönül” ortak redifleri üzerinden yazmış olduğu şiirlerle katılır. Klasik Türk şiirinde “ateş” redifi ile şiir söyleme en estetik hâlini Şeyh Gâlib'de bulmasına karşın klasik şâirlerin hemen çoğu ya “ateş” redifli şiir söylemiş ya da söz konusu tasavvura yer vermiştir. (Bkz. Demirel, 2000: 65-89). Aynı şekilde klasik Türk şiirinde “gül” hem başlı başına bir tasavvur olarak kullanılmış ve özellikle kasîdelerde redif olarak tercîh edilmek sûretiyle şiirlerin örgüsüne katılmıştır. (Bkz. İpek, 2008: XVI+177) Öte yandan bir öz olarak algılanan “gönül” hem bir tasavvur ve hem de redif olarak klasik Türk şiirinde olabildiğince işlenilmiştir. Anılan unsûrlar, klasik Türk şiiri adına ortaklıklar sergilemekte ve bu bağlamda Nâ'îlî şiirinde metinlerarası ilişki oluşturmaktadır:

Benim ol şu'le kim olmaz benimle hem-zebân âteş

Masaff-ı berk-i âhımdan eder atf-ı inân âteş (G-180/S-232, 233)

Çâk etdi câmesin atılıp cûybâra gül

Benzer ki yandı âteş-i âh-ı hezâra gül (G-230/S-255)

Hengâm-ı mahşer kim olur pür-sûz-ı hicrânın gönül

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Mihr-i şerârından yakar bir âh-ı şekvânın gönül (G-231/S-256)
 Verziş-i âh ederek şu'le-nijâd oldu gönül
 Nakş-ı hüsnün görüp âşufte-nihâd oldu gönül (G-232/S-256)
 Âha ruhsat vermesen âzürde olmazdın gönül
 Dönmesen hâkistere efsürde olmazdın gönül (G-233/S-256, 257)
 Yârın ki fikr-i kadd ü izârındasın gönül
 Bâğın ne sünbül ü ne bâhârındasın gönül (G-234/S-257)
 Erbâb-ı zühdü merd-i Hüdâ anladın gönül
 Bedmesti câm-ı feyze sezâ anladın gönül
 ...
 Âlemde âdem olmadığın bilmedin dahi
 Âlem bu âlem olmadığın bilmedin dahi (M-3/Bnt-8/S-139)

4. Kendi Şiir Dünyâsının Yarattığı İlişkisel Unsûrların Yansımaları

Bir şâirin ya da yazarın kendi şiir ya da yazıları arasında da bir metinlerarası etki söz konusu olabilir. İlgili müellifler şâir olduğunda hâliyle şiirler arası bir etkileşim mevzubahis olacaktır. Klasik şâirler arasında bu durum, şâir tarafından belli bir kafiye ve redifle söylenen şiirin uyandırdığı coşkunun aynı kafiye ve redifle söylenen başka şiirlerle devâm ettirilmesi biçiminde gözlemlenir. Nâ'îlî için anılan hâdise iki gazeli arasında söz konusudur:

Kûyundan o şûhun dil-i rüsvâ ile geçdik
 Her hatvede bin şekve-i bîcâ ile geçdik
 ...
 Çok fâris-i mülk-i suhanı Nâ'îlyâ biz
 Rehvâr-ı gîrân-cünbiş-i ma'nâ ile geçdik (G-201/S-241,242)
 Gülzârdan ol şûh-ı dilârâ ile geçdik
 Gûyâ ki nesîmiz gül-i ra'nâ ile geçdik
 ...
 Nâçiz görüp Nâ'îliyâ hâhiş-i dilden
 Lutf u kerem-i hazret-i Mevlâ ile geçdik (G-202/S-242)

5. Halk Kültürü, Edebiyatı ve Söyleyişi Gibi Husûsların Yansımaları

Nâ'îlî, şiirini oluştururken olabildiğince üst düzey bir dil kullanmış olmasına karşın, onun şiirinde halk kültürü, edebiyatı ve söyleyişinden kesitleri bulmak ve okumak olasıdır. Nâ'îlî şiirinde halk kültürü, edebiyatı ve söyleyişinin ilk yansımaları, ona âit ilâhî ve şarkılarda gözlemlenir. Musammatlar bölümünde yer alan iki ilâhî halk şiirine âit türler olmakla birlikte söz konusu türün ezgisel yanlarını bütünüyle yansıtır. Öte yandan Nâ'îlî'nin şarkıları esâsen Türkü niteliği sergiler:

Hâk olunca fenâ bula cesedim
 Bî-vücûd eyle yâ Resûlallah

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/9 Summer 2013

Câh-ı dünyâya var ise hasedim

Lâ yesûd eyle yâ Resûlallah

... (M-13/Bnt-Dörtlük-1/S-153)

Yamandır hecr ile hâlim

Bana yâr olmadın gitdin

Nedir cürmüm be hey zâlim

Bana yar olmadın gittin ... (D-34/Bnt-1/S-335)

Adû benzer nifâk etmiş

Bizimle yâr söyleşmez

Lebiyle ittifâk etmiş

Bizimle yâr söyleşmez

... (D-35/Bnt-1/S-335)

Geçer firkat zamânı böyle kalmaz

Sağ olsun sevdiğim Mevlâ kerîmdir

Onulmaz yâreler bitmez iş olmaz

Sağ olsun sevdiğim Mevlâ kerîmdir

... (D-42/Bnt-1/S-339)

Nâ'îlî'nin bazı dizeleri, halk şiirindeki tekerleme ve bilmeceleleri çağrıştırır:

Ol nâz u işve ol çeşm ü ebrû

Ol şûr u fitne ol iki gîsû

Ol tünd-hûlar ol fitne cûlar

Ol iki gamze ol iki câdu

Vahşet güzînân ol iki merdüm

Reşk-i gazâlân ol iki âhû

Hışm u tegâfûl cevr ü ta'allûl

Ol iki bed-mest ol iki bed-hû

Etmişdir elhakk ey Nâ'îlî dâğ

Mirrîhi ol çeşm hûrşîdi ol rû (G-299/S-285)

Nâ'îlî şiirinde metinlerarası bir yansıma olarak esâsen atasözleri de önemli yer tutar. Öyle ki Nâ'îlî, şiirinde atasözlerini birer kanıtlayıcı unsûr olarak kullanmanın ötesine geçerek bir gazelini tümüyle atasözleri yâhût özdeyiş temsîlî ifâdelerle örmüştür:

Ehl-i dile dokunma kim âzârı saht olur

Nerm olsa hâk her ne kadar hârı saht olur

Aldanma reng-i rûyuna ey hâm-ı dest-i âz

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Nahl-i hadîka-i emelin bârı saht olur
 Etmez rakîb-i dîve eser âh-ı tîşe kâr
 Kâfir binâsıdır der ü dîvârı saht olur
 Olmaz güşâde girye ile kârı âşıkın
 Kan ağladıkça ukde-i efgârı saht olur
 Dilber ne denlü nâzik ü nerm olsa ol kadar
 Südâgerân-ı aşk ile bâzârı saht olur
 Hikmet bu kim dakîka-şinâsân-ı encüme
 Etmez felek müsâ'ade her kârı saht olur
 Olma firîb-hürde-i ikbâl-i rûzgâr
 Ey Nâ'îlî sakın hele idbârı saht olur
 Nâ'îlî, şiirinde halk kültürüne âit deyimleri kullanmakta da hüner sâhibidir:
 Gönüm gibi ey nâme gidip yârda kaldın

Baş üzre yerin var ham-ı destârda kaldın (G-217/B-1/S-249)

Nâ'îlî-i Kadîm, şiirinde halk kültürüne âit ilençlere de yüksek bir gerçeklik ve cânlılık örnekleme olarak yer verir:

Sen Nâ'îliyâ neşr et âfâka dür-i nazmın

Bilmezse felek kadrin bahtım gibi kûr olsun (G-265/B-1/S-271)

Nâ'îlî-i Kadîm şiirinde sınırlı sayıda örneklemede olsa dahi âmiyâne söyleyişin izleri vardır:

Cân verir yanmağa dil n'eylesin ammâ *güzelim*

Bulamaz dûzâh-ı hecrinde de bir câ-yı nişest (G-24/B-3/S-166)

Zâtında olan cevheredir var ise rağbet

Kim der sana ey hâce falân ibn-i filânsın (G-293/B-6/S-282)

6. Sebk-i Hindî'nin Oluşturduğu Yapıların Yansımaları

Nâ'îlî-i Kadîm şiiri üzerine yapılan değerlendirmeler, daha ziyâde sebk-i Hindî'nin onun şiirine olan yansımaları ve söz konusu şiirde yer alan anlatım biçimleri üzerinedir. (İpekten, 1970; Demirel, 2005). İşâret edilen kaynaklar, Nâ'îlî'de gözlemlenen Hint Üslûbu'nu olabildiğince geniş perspektifte örneklendirmiş ve îzah etmiştir. İlgili yazı, tekrâra düşmeyerek, mevcûd başlığa ilişkin durumları bir örnek beyit aktarmak yoluyla hatırlatacaktır:

Cülûs edince hamel tahtgâhına hürşîd

Berât-ı işret-i rindânın oldu hep tecdîd (G-30/B-1/S-168)

Güneş hamel tahtına oturunca rintlerin berâtları yenilendi.

Güneş, bir pâdişâha benzetilmiş, bu sûretle, pâdişâhların berât dağıtmaları anımsatılmıştır. Güneş hamel (koç) burcuna geçince târîhler 22 Martı gösterir. Nevrûz adıyla anılan bu günde berâtlar yenilenir. Tüm bunların ötesinde beyit, İran hükümdarı Cemşîd'in portresini çizer. Zîrâ

nevrûz bayramını tayîn eden odur. Beyiti bu tarzda şekillendiren unsûr ise sebk-i Hindî'dir. (Bkz. İpekten, 2007: 61-67).

7. Mesnevî Anlatım Biçimleri ve Üslûpsal Değerlerinin Yansımaları

Öyküleyici anlatım ve üslûpsal değerler, kimi zamân Nâ'îlî şiirini biçimlendiren unsûrlar arasında yer edinmiştir. Mesnevîlere ilişkin bu değerlerin gazellere yansımaları yadsınamayacak bir etkileşimdir. Söz konusu durumu Nâ'îlî, yazdığı bir gazeliyle etkin biçimde örnekler:

Ne câdûdur gör ol vahşî gazâli
 Ki yok uşşâkının nutka mecâli
 Ol âhû-cilve kim sergeşte kılmış
 Gazâl-i mihr-i reşk-i nâf-ı hâli
 Hired meftûn-ı isti'dâdı olmuş
 Görüp ol tıfl-ı Eflâtun kemâli
 Sabâ nakd-ı hayât-ı Hızr'ı etmiş
 O zülfün gûşebend-i destmâli
 Siyeh mest-i tegâfûldür o gamze
 Olaldan zülf-i dil sahbâ-yı âli
 Cemâli dâğ-ı hûrşîd-i kıyâmet
 Girîbân-gîri mahşerdir celâli
 Bihişt-ârâ-yı tab'-ı Nâ'îlî'dir
 Gelince cilve-i nâza nihâli (G-381/S-319,320)

8. İslâm, Tasavvuf, Mûsikî, Okçuluk, Tabiat, Astronomi ve Oyunlara İlişkin Unsûrlar ile Bazı Mazmûnların Oluşturduğu Anlam Dünyâlarının Yansımaları

Nâ'îlî-i Kadîm şiirinde islâm dîni önemli bir yer tutar. İslâm dîninin onun şiirine yansımından kasıt, islâmın beş şartının onun şiirinde yer alıp almamasına yöneliktir. Nâ'îlî, ilgili farızalardan ikisini, hac ve namaz ibâdetlerini ve bunların gerekliliğini teşbihî öğeler etrafında şiirinde ele alır:

Nâ'îlî-veş olup ihrâm-be-dûş-ı zülfün
 Arafât-ı rûhuna oldu şitâbân diller (G-109/B-5/S-203)
 Değil mi farz bana üft ü hîz-i kûy-ı bütân
 Olur mu hiç müselmân namâzdan fâriğ (G-189/B-3/S-237)

Nâ'îlî şiirinde yer alan bir başka etkileşimsel unsûr, tasavvufur. Tasavvufun klasik şiirde işlenilişi başlı başına bir mesele olmakla birlikte, Nâ'îlî şiirine olan etkisi, Halûk İpekten tarafından olabildiğince geniş perspektifte değerlendirilmiştir. İlgili yazı, söz konusu değerlendirmelerden bir örnekleme sunarak, Nâ'îlî'nin mevcût yönelimini hatırlatacaktır:

Olur sabâ reh-i pür pîç ü tâb-ı hayretde
 Nişân-ı âşık-ı güm-kerde râhdan nevmîd (G-33/B-3/S-170)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/9 Summer 2013

Sabâ rüzgârı hayretin karmakarışık yollarında tıpkı yolunu kaybetmiş gibi, yolunu bulmaktan ümidi keser.

Rüzgârın yolunu kaybetmesi olası değildir. Beyitte hayret, tasavvufî merhalelerden birine işâret etmektedir ve ince bir hayâl ekseninde bir şehir ya da kasabaya benzetilmiştir. Eski şehir ve kasabaların dar yolları, seyr-i sülûk edenin girdiği hayret yoluna teşbîh edilmiştir. Bu karmakarışık yollarda, rüzgârın bile yolunu şaşırıyor olması, esâsen Nâ'îli'nin tasavvufa olan meyline karşın, o yoldaki başarısızlığını gösterir. Bu hâliyle ve alımladığı tasavvuf etkisiyle Nâ'îli, birçok şiirinde; acı, ıstırap ve umutsuzluk gibi soyut kavramları ve tasavvufun hemen tüm remizlerini işlemiştir. (Bkz. İpekten, 2007: 75).

Mûsikî de Nâ'îlin anlam dünyâsını zenginleştiren etkileşimsel unsûrlar arasındadır. Nâ'îli, sevgiliye düşkün olanların, onun mekânındaki inlenmelerini musîkî makamlarına göndergede bulunarak sunar:

Kûyunda nâle kim dil-i müştâkdan kopar

Bir nağmedir hicâzda uşşâkdan kopar (G-73/B-1/S-187)

Bir spor olan okçuluk da Nâ'îli-i Kadîm şiirinde yer alır:

Kemânî kaşların atdıkça müjgân okların diller

Yürür mânend-i tîr-âverd gâhî râst gâhî keç (G-29/B-5/S-168)

Kurbânı müjen oklarının tendeki cândır

Her birini bir tîr-i kazâya bedel aldım (G-240/B-3/S-259)

Söz konusu beyitte kurbân kelimesinin ok konulan kap, sadak anlamında olduğu ayrımını da gözetmek yerinde olur. (Bkz. Köksal, 2005: 287-302).

Hemen her şâirin dîvânında, hayvânlara ilişkin unsûrlar ekseninde oluşturulmuş teşbîhî anlamlandırmalar ve anlam yapılarının olması gâyet de tabî bir durumdur. Ancak sevgilinin mizâcının ve işvesinin bûkalemûna benzetilmesi kayıt altına alınması gereken bir örnekleme yansıtır:

Gamzesin ol kâfir-i bûkalemûn-işvenin

Sâde-dilân-ı heves râzına mahrem bulur (G-66/B-5/S-185)

Hakkâ ki aceb bûkalemûn bütgededir dil

Geh rûy-ı safâ geh görinen sûret-i gamdır (G-123/B-3/S-208)

Her dîdede bir sûret ile cilve-nümâsın

Bin reнге girer bûkalemûn nakş-ı cefâsın (G-279/B-1/S-276)

Oyunlar da Nâ'îli şiirinin örgüsüne katılır. Klasik Türk şiirinin örülmesinde pay sâhibi olan oyunların (Bkz. Kaplan ve Poyraz, 2010: 151-175) Nâ'îli şiirine yansması, söz konusu şâirin, şiir kudretini bir santranc ustasının eğilim ve yönelimlerine benzetmesiyle gerçekleşir:

Satranc-bâz-ı na't-ı kemâliz ki Nâ'îli

Etmez kabûl-i tarh-ı tekellûf zemînimiz (G-152/B-1/S-221)

Astronomik unsûrlar da Nâ'îli-i Kadîm şiirini zenginleştirir. Tâlih için yıldızdan medet ummak yerine özüne bakmanın ve gayra aldanmamanın gerekli olduğuna Nâ'îli anstonomik unsûrlar ve bu bağlamdaki sözcük dağarcığından hareketle şu şekilde yer verir:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

İ'tibâr etme revâc-ı kâr için Bercîs-i çarh

Çeşmine derse sen öğretdin bu efsûnu bana (G-5/B-4/S-158)

Nâ'ilî, şirini çeşitli gönderme ve göndermelerle de süsler. Hemen her dîvân şâirince işlenen hazret-i Yûsuf'un güzelliği mefhûmu Nâ'ilî'de de yer bulur:

Sen ol Yûsuf-tevellâsın ki olmaz tâ dem-i mahşer

Temâşâgâh-ı hüsnün dîde-i habîden mestûr (G-111/B-2/S-203)

Klasik şâirlerin ortak yönelimi olan âyet ve hâdislerde geçen bir metni iktibâs etme, alıntılama (Bkz. Aykanat, 2012: 15) uygulaması elbette Nâ'ilî için de geçerlidir. Nâ'ilî, şirini hemen her materyali özümseyerek sunduğu için, onun şiiirinde iktibâslar da bir haddeden geçirilerek verilmiştir. Nâ'ilî, Hazret-i Mûsâ'nın Tûr dağında Yaratıcı ile tekellümde bulunması hâdisesini, "len terânî" alıntılması ekseninde A'râf sûresi 143'üncü âyete (Altuntaş ve Şâhin, 2006: 166) göndergede bulunarak vermiştir:

Tûrumuz mahv-ı tecellîdir bizim ey Nâ'ilî

Len-terânî neşve bir câm-ı hitâbın mestiyiz (G-169/B-5/S-228)

Nâ'ilî bir başka beyitinde "fa'hla na'leyke" kaydını düşerek Kurân-ı Kerîmden alıntılama yapar ve "Şüphe yok ki ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarımı çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuva'dasın." (Tâhâ 12. Âyet, Altuntaş ve Şâhin, 2006: 311) İlâhî emrine göndergede bulunur:

Fa'hla na'leyke nüktesin ârif isen

Dergâh-ı Hudâ'da pâymâl olmayalım (D-25/B-2/S-332)

Klasik Türk şiiirinde mazmûn kullanımı, şâirler arası ortak yönelimler oluşturmaktadır. Nâ'ilî, şiiirinde kullandığı mazmûnlar ekseninde hem bu ortak yönetime dâhil olur ve hem de genel eğilimlerden farklı mazmûnlar üretir. Metinlerarası iletişimin etkin örneklemelerini sunan ve anıştırma modern metinsel unsûrunun klasik karşılığı olan mazmûnların (Bkz. Aykanat, 2012: 19) Nâ'ilî şiiirine diğer şâirlerle benzer ve onlardan farklı olan yansımaları da önemli bir metinlerarası ilişki yansıtır:

Yem-i âteş hurûş-ı dilde oldukça sükûn peydâ

Eder her dâğ-ı hasret tende bir girdâb-ı hûn peydâ

Bu âlem pây-tâ-ser kûh kûh-ı mihnet ü gamdır

Eder her tîşekâr-ı ârzû bir Bîsütûn peydâ (G-1/B-1,2/S-157)

Verilen ilk beyitte klasik şiiirde eşine sık rastlanılmayan bir mazmûn vardır. Yem-i âteş, hurûş, sükûn, dağ ve girdâb-ı hûn sözcükleri ardında bir gülîstân mazmûnu sunulur ve söz konusu terkîpler, bir gülîstân tasvîrini çağırıştırır. (İpekten, 2007: 71). Çünkü güller kırmızı olur ve topraktan yavaş yavaş çıkarlar. Dağ diye nitelenen de gülün ortasında düğümlenen ve bir girdâbı andıran tohumlarıdır. Ayrıca söz konusu kelime ve terkîpler, bir yanardağ imajı oluşturur. Zîrâ yanardağ da şiddetli patlamalar ardından sessizleşir ve etrafında girdâbı andıran çukurlar bırakır. ⁴İkinci beyit de ilk beyite çok uzak olmayan bir yapıda, sunduğu sözcük dağarcığıyla bir Ferhâd ü Şîrîn mazmûnu oluşturur ve Ferhâd ü Şîrîn adlı eseri anımsatır.

⁴ Söz konusu tespît ve ifâdeler Prof. Dr. Orhan Kemâl Tavukçu'ya âittir. İlgili bilgi şifâhen aktarıldığından kaydı düşülememektedir.

9. Metinlerarası Önerilerin Yansımaları

Nâ'îlî-i Kadîm, şiirinde metinlerarası ilişki sağlayacak önerilerde de bulunur. O çağdaşlarından ve belki kendinden sonra gelecek şâirlerden nazîre istemindedir. Onun şiirini irdelemeye teşvîk edici bu durum, farklı iki gazelinde yer alan iki beyitiyle açıkça sunulur:

Ahbâbdan nazîre recâsında olduğun

Ey Nâ'îlî sakın hele nâdâna söyleme (G-350/B-5/S-307)

Nazîre söylemeđe Nâ'îlî suhan-sencân

Bu hoş-edâ gazel-i âbdâr deđmez mi (G-367/B-6/S-314)

Sonuç

Sözlü ya da sözsüz her metin bir diğerinden izler taşır. Başka metinlerden bağımsız, salt kendinden türemiş bir metnin varlığı olanaksızdır. Bu durum insânın ve hâliyle insân ürünü olan metinlerin doğasında vardır. Söz konusu etkileşimlerin varlığı metinlerarası okumalar ve değerlendirmelerle tespît edilebilir. Anılan etkileşim bağları klasik Türk edebiyatı metinleri arasında daha yoğun bir biçimde yaşanmaktadır. Zîrâ klasik Türk edebiyatı, sağlam bir gelenek örüntüsünde icrâ edilmiştir. Buna karşın klasik şâir ve yazarların özgünlüklerinden asla ödün vermemiş olmaları, söz konusu etkileşim bağlarının belirlenmesini güçleştirmektedir. Böylelikle klasik Türk edebiyatı metinlerinin zorunlu metinlerarası okumalarının yapılması gerekliliği doğmaktadır. Nitekim Nâ'îlî-i Kadîm şiiri de şâirinin sonsuz şiir kudreti dolayısıyla taklît ve tekrârdan uzak, ancak zorunlu metinlerarası okumalarla çözümlerini sunacak önemli metinlerarası bağlar yansıtmaktadır. Nâ'îlî-i Kadîm şiiri üzerine koşut ve eşzamânlı olarak yapılan söz konusu metinlerarası okuma doğrultusunda Nâ'îlî'nin, şiirinde geleneğin hemen tüm yönelimlerini yansıttığı; Ahmed Pâşâ, Necâtî, Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî, Bahâyî, Nef'î ve Sâib-i Tebrîzî gibi şâirlerden etkilenerek, Neşâtî, Niyâzî-i Mısırî ve Şeyh Gâlib gibi önemli isimleri etkilediği; “ateş”, “gül” ve “gönül” gibi uzunca zamânlar klasik Türk şiirinde işlenilmiş ortak rediflerin ürettiği şiir ortamına aynı rediflerle yazdığı ve söz konusu dünyâ ile benzer duygu yapılanmalarını paylaştığı metin örneklemelerini ve hâliyle etkileşimsel unsûrları sunduğu; kendi şiir dünyâsının coşku ve verimini yine kendi şiirlerine yansıttığı; halk kültürü, edebiyatı ve söyleyişlerini, yüksek bir ustalıklarla kurguladığı şiirlerine yerleştirdiği; Sebki Hindî başta olmak üzere geleneksel anlatı formları olarak tanımlanan mesnevîlerin üslûpsal veri ve değerlerini şiirlerinin hemen çoğunda işlediği; islâm, tasavvuf, mûsikî, okçuluk, tabiat, astronomi ve oyunlara ilişkin unsûrlar ile mazmûnların oluşturduğu anlam dünyâlarını şiirine yüksek bir esteteze ile konuşturduğu ve nihâyet diğer şâirlere metinlerarası teklîflerde bulunduğu gözlemlenmiş ve söz konusu yapılanmalar, bir dizi oluşturacak biçimde sunulan metin örneklemeleri üzerinden alımlanmış, yorumlanmış ve paylaşılmıştır. Bu doğrultuda; Nâ'îlî-i Kadîm şiirinin bileşenleri, çözümleri ve atıkları yüzeye taşınmıştır. Söz konusu bulgu ve değerlendirmeler ışığında; Nâ'îlî-i Kadîm'in ortak materyalleri nasıl kendileştirdiği, bir örgü niteliği yansıtan metnin ne şekilde dokunduğu ve klasik Türk edebiyatı metinlerinin koşut ve eşzamânlı okumalarının yapılması gerekliliği dikkatlere sunulmuştur.

KAYNAKÇA

AHMED PÂŞÂ, (1992). Ahmet Pâşâ Divânı, (Haz. Ali Nihat Tarlan), Ankara: Akçağ Yayınları.

AKTULUM Kubilay, (2000). Metinlerarası İlişkiler, 2. Baskı, Ankara: Öteki Yayınevi.

ALTUNTAŞ Halil ve ŞAHİN Muzaffer, (2006). Kurân-ı Kerîm Me'âli, 12. Baskı, Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

- AYKANAT Timuçin, (2012). “Bilginin Malzeme Olarak Kullanıldığı Sanatlar İle Metinlerarasılık Arasındaki Bağlantılar”, *Jasstudies*, Volume: 5/4, 11-31.
- AYTAÇ Gürsel, (2003a). *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul: Say Yayınları.
- AYTAÇ Gürsel, (2003b). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, İstanbul: Say Yayınları.
- BABACAN İsrail, (2010). “Necâti'nin Gazellerinde Kullanılan Kimi Somutlayıcı Anlatım Yolları”, *Turkish Studies*, Volume: 5/3, s. 843-854.
- BÂKÎ, (1994). *Bâkî Dîvânı-Tenkitli Basım*, (Haz. Sabahattin Küçük), Ankara: TDK Yayınları.
- BARTHESES Roland, (2006). *Yazı Üzerine Çeşitlemeler Metnin Hazzı*, (Çev. Şule Demirkol), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BELSEY Catherine, (1980). *Critical Practice*, London and New York: Routledge.
- DEMİREL Şener, (2000). “Ateş Redifli İki Matla Beyitinin Karşılaştırmalı Tahlili”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, S.2, s. 65-89.
- DEMİREL Şener, (2005). “17. Yüzyıl Sebki Hindî Şâirlerinden Nâ'îlî ve Fehîm'in Şiirlerinde Soyutlama ya da Alışılmamış Bağdaştırmalar”, *Sebki Hindî Çalıştayı*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- DOĞAN Muhammet Nur, (2010). *Fuzûlî-Leylâ ve Mecnûn/Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar*, İstanbul: Yelkenli Yayınları.
- ERDOĞAN Kenan, (2008). *Niyâzi-i Mısrî Dîvânı*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- FUZÛLÎ, (2000). *Fuzûlî Dîvânı*, (Haz. Kenân Akyüz vd.), Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÖKALP-ALPASLAN Gonca, (2007). *Metinlerarası İlişkiler ve Gılgamış Destânının Çağdaş Yorumları*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- GÖKALP-ALPASLAN Gonca, (2009). “Metinlerarası İlişkiler Işığında Cemâl Süreyya Şiirinin Bileşenleri”, *Turkish Studies*, Volume: 4/1-I, Winter, s. 435-463.
- HAYÂLÎ, (1992). *Hayâlî Dîvânı*, (Haz. Ali Nihat Tarlan), Ankara: Akçağ Yayınları.
- HOLBROOK Victoria R., (1998). *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İPEK Abdulmuttalip, (2008). *Klasik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasîdeler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İPEKTEN Halûk, (2007). *Nâ'îlî Hayâtı Sanatı Eserleri*, 5. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAPLAN Yunus ve POYRAZ Yakup, (2010). “Dîvân Şiirine kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume: 3/15, s. 151-175.
- KÖKSAL M. Fatih, (2005). *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- NÂ'İLÎ, (1970). *Nâ'îlî-i Kadîm Dîvânı-Edisyon-Kritik*, (Haz. Halûk İpekten), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- NÂ'İLÎ, (1990). *Nâ'îlî Dîvânı*, (Haz. Halûk İpekten), Ankara: Akçağ Yayınları.
- NEF'Î, (1993). *Nef'î Dîvânı*, (Haz. Metin Akkuş), Ankara: Akçağ Yayınları.
- OKÇU Naci, (2011). *Şeyh Gâlib Dîvânı-Hayâtı Edebî Kişiliği Eserleri Şiirlerinin Umûmî Tahlili*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

ŞENÖDEYİCİ Özer, (2011). Nâ'îlî Dîvânı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük],
Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

